بنەمایەکی ئۆنتۆلۆجی بۆ رەخنە … 1… . هەرێم عوسمان

بەشی یەکەم ......

سەرەتا

ئەم لێکۆڵینەوەیە، بە ناونیشانی’ بنەمایەکی ئۆنتۆلۆجی بۆ رەخنە’ هەوڵێکە بۆ بنیادنانی روانین و ئایدیایەکی نوێ لەبارەی رەخنەوە. بێگومان بیرکردنەوە لە پێشنیازو خستنەڕووی ئایدیای نوێ بۆ رەخنە، کارێکی ئاسان‌نییە، بەڵام هەوڵمداوە، بە سودوەرگرتن لە ئەزموونە پێشینەکانی بواری رەخنەو رەخنەکردنیان لەسەر بنەمای ئەو ئایدیایەی بۆ بنیادنانی ئایدیا نوێیەکە یاریدەدەر بووە، ئایدیاکە بخەمەڕوو. ئەم ئایدیایە* سودی لە ئۆنتۆلۆجی، بەتایبەتی ‘ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی’ فەیلەسوفی بەناوبانگی ئەڵمانی مارتن هایدیگەر وەرگرتووە. هایدیگەر لە کتێبی’بوون و کات'(١) جەخت لەسەر بوون و نائامادەیی و بەلاڕێدابردنی پرسی بوون لە مێژووی فەلسەفەدا دەکات.

ئەو لەم کتێبەدا شۆڕشێکی فەلسەفی لەسەر بنەمای گەڕانەوە بۆ پرسی بوون دەخاتەڕوو(٢). لەم کارەدا رەخنە وەک ئۆنتۆلۆجی و ئۆنتۆلۆجی رەخنە لەسەر بنەمای پەیوەندی تەماشکراوە، واتە چەند جۆرێکی پەیوەندی پەیوەست بە نووسین** خراوەتەڕوو. لێرەوە لەسەر بنەمای پەیوەندی ئۆنتۆلۆجی سێکوچکەی’نووسەر- تێکست-خوێنەر’ ئایدیا نوێیەکە خراوەتەڕوو. ئەم سێکوچکەیە پەیوەندییەکی ئۆنتۆلۆجی لەنێوانیاندایە و لەیەکدی دابڕاونین، کە لە زۆرینەی تیۆرە کۆن و نوێیەکاندا لەیەکدی دابڕێنراون و هەر تیۆرەو جەختی لەسەر یەکێکیان کردووە، بەڵام لێرەدا وەک پەیوەندی ئۆنتۆلۆجی دەبنە بنەما بۆ رەخنە. چونکە لەڕوانین بۆ سێکوچکەی ئاماژەبۆکراوە دوور لە روانینی بابەتی و خودیانەیە. لەبەرئەوەی بەرکەوتن و کارلێیەککردنی نێوان هەبووەکان جیاوازە لە پەیوەندی سێکوچکەکە، (کورسی و مێز، یان پەردەو پەنجەرە ناتوانن هەستی بەرکەوتن و پەیوەندی بکەن) لێرەوە سێکوچکەکە بە هەبووی زیندوو دادەنێین، کە بەر یەکدی دەکەون و کار لەیەکدی دەکەن(٣).

ئەم کارە هەوڵێکی سەرەتاییە بۆ کاری ئایندە، کە چۆن بکرێت ئەم

ئایدیا نوێیە بکرێتە بنەمای میتۆدو تیۆرییەکی نوێ بۆ تێگەیشتن و نیشاندانی تێکستو بڕیاردانی رادیکاڵ لەبواری ڕەخنەو جیاکردنەوەی تێکست لە ناتێکست. لێرەدا زۆر بە وردی چەمک و واتا فەلسەفییەکان باسنەکراون، بەڵکو بەپێی پێویستی باسەکە خراونەتەڕوو، لەبەرئەوە بۆ تێگەیشتنی گرنگە خوێنەر شارەزایی لە فەلسەفەی هایدیگەردا هەبێت.

لەپەراوێزی کارەکەشدا بۆ کورتی ڕەخنەیەکی بنەڕەتیمان ئاراستەی ناوەندی ڕۆشنبیری و ڕەخنەی کوردی گرتووە، پرسی بوون و نەبوونی ڕەخنەو جیاکردنەوەی سێکوچکەکەمان باسکردووەو لەسەر بنەمای ئایدیا نوێیەکە گریمانەی ڕەتکردنەوەی دابەشبوونی سێکوچکەکەمان کردووە. هاوکات بنەمای ڕەخنەو بەرهەمهێنانی گوتاری دروستیش بریتییە لە ئازادی و بنەمای هەستکردن بە ڕەخنەش بریتییە لە هەستکردن بە جوڵەو بزاوت، کە وەک چاودێرێک پێمانوایە ئازادیەو جوڵەو بزاوت بە مانا فراوانەکەی نابینرێت. لە کۆتاییدا سەرچاوەکان خراونەتەڕوو، ئەنجامی باسەکە نەخراوەتەڕوو لەبەرئەوەی بەپێویستم نەزانیوە، چونکە سەرجەمی باسەکە هەوڵە بۆ ڕێخۆشکردن بە دۆزینەوەو گەیشتن ئەنجامی کردەکی.

بەشی یەکەم: چەمکەکان و ناساندنی ئایدیاکە

چەمکە کلیلییەکان و پەیوەستکردنی بە ئایدیاکەوە

١ـــ ئۆنتۆلۆجی

لەمێژووی فەلسەفەدا بە چەندین بیرکردنەوەی جیاواز باسی بوون کراوە. بەڵام هایدیگەر دەڵێت باسکردنی بوون تازەیە. لەبەرئەوەی لە باسە فەلسەفییەکانی پێشوودا لەبری بوون لە هەبوو کۆڵراوەتەوە، یان بوون پشتگوێخراوە، یاخود وەک ئاشکرایەک، کە پێویست نەکردێیە بە گومان و پرسیارکردن لەبارەیەوە باسکراوە.(٤) بۆ نموونە ئەرستۆ ”بوون بە هەمەکی و گشتگرو بنەڕەتی هەموو بوونە هەندەکیەکان دادەنێت و لەلایەکی دیکەوە دەیکات بە بوونێکی بەرزو تاك و سەدەمی یەکەم بۆ جیهان. ئەم دوو شێوازی لێکدانەوەیە بەدوو جۆری ناکۆك و دژ وەستاو ڕاڤەی ڕاستی بوونمان بۆ دەکەن. شێوازی یەکەم بەتەنیا بوونە بەرزەکە بەڕاستی لەقەڵەم دەدات و جیهان دەکات بە پاشکۆو ئافەریدەکراوی ئەو. دووەمیشیان ڕاستی بوون و جیهان لە یەکدی جیاناکاتەوەو باوەڕ بەڕاستیەك لە دەرەوەی جیهاندا ناهێنێت”(٥).

لێرەدا ئەرستۆ باسی ئەنتەلەجی ناکات؛ لەبەرئەوەی بوونی وەک هەبوو پێناسکردووە.

هەروەک کانت کاتێک باسی فینۆمین/دیاردە، نۆمین(ئەوەی ناناسرێت و بوونی دیاردەی لەسەر وەستاوە) دەکات؛ نۆمین دەکاتە بنەمای فینۆمین.(٦) بەڵام ئەم بنەمایە بەبڕوای ‘کانت’ لە تێگەیشتنی مرۆڤ بە دەرە’ترانسێند’ە. هایدیگەر گومان لەم بنەما نەناسراوە دەکات، کە کانت بۆ بنەمایەکی بێگەنەویستی دەزانیو مرۆڤی ناتوانا دەکرد لەناسینی و بەڵام دەبوو باوەڕیش بە بوونی بکات(٧). یاخود هیگڵ پێناسەی ‘بوون’ وەکو ”ڕاستەوخۆیەکی دیارینەکراو”دەکات(٨). لەبەرئەوە بۆ تێگەیشتن لە ئەنتەلەجی پێویستیمان بە تێڕوانینی هایدیگەر هەیە؛ چونکە ئەو پێیوایە بوون ئەوەنییە، کە نەیناسین.(٩) بەڵام ئەوەی دەتوانێت بیناسێت و پرسیاری لەبارەوە بکات ‘دازاین-بوون لەرێ- جیهان’ە؛ واتە ئەو مرۆڤەی لە جیهاندایە، بوون نیشتمانی ئەوە(١٠). ئەم هەبووە پرسیار لەبارەی بوونەوە دەکات؛ چونکە تاکە هەبوویەکە، کە خۆی بەشێکە لە بوون و دەتوانێت لەبارەی بوونەوە بپرسێت، چونکە بوون بۆی کێشەئامێزە(١١). وەک چۆن بۆ نووسەرو خوێنەر، تێکست کێشەئامێزە. لەم توێژینەوەیەدا تێکست وەک جیهان/بوون دانراوە. لە تێگەیشتنی هایدیگەردا دازاین هەبوویەکی گرنگی نێو بوونە، بوون بەبێ ئەم هەبووە ناناسرێت. ئەمەش خوێنەرو نووسەرمان وەک ئەو هەبووە داناوە؛ کە لەگەڵە و لەنێو ‘تێکست’دا دەژی و دەیناسێت. لەبەرئەوە بەبێ خوێنەرو نووسەر، تێکست ئەگەری پەیوەندی، تێگەیشتنو ناسین فەراهەم ناکات. هاوکات ناسینی خوێنەرو نووسەریش مەرجی تێگەیشتنی تێکستن؛ واتە سیانەی پێکەوە بەستران و بەبێ تێگەیشتن لەم سێکوچکەیە رەخنە پێکنایەت. دەشتوانین بڵێین لە میانەی نیشتەجێبوونی خوێنەرو نووسەر لەنێو تێکستدا دەرفەتی ناسینی سێکوچکەکە فەراهەم دەبێت، تێکست خوێنەرو نووسەرمان پێدەناسێنێت، خوێنەرو نووسەریش تێکست. وەک هایدیگەر دەڵێت”لەگەڵ هەموو تێگەیشتنێکدا بۆ جیهان لە بوون تێدەگەین و بە پێچەوانەشەوە دروستە”(١٢).

ئەم سیانە میوانداری یەکدی دەکەن. چونکە هەرسێکیان خاوەن سێ ماڵی بەیەکەوە بەستراوی سەربەخۆن، بەبێ یەکدی ناکرێت گریمانەی هەبوونی ماڵی یەکێکیان بکرێت. شاعیرێک لەڕێگەی شیعرەوە خوێنەر بانگهێشتی جیهانی شیعر دەکات، فەیلەسوفێک لەڕێگەی فەلسەفەوە بانگهێشتی جیهانی فەلسەفەمان دەکات، کاتێک ئەفلاتون یان هایدیگەر باسی شیعر دەکەن میوانداری جیهانی فەلسەفە نەک شیعرمان دەکەن. لەبەرئەوە

لەم توێژینەوەیەدا جەخت لەسەر ئەوەیە، هەبوونی یەکێک لەم سیانە مەرجی هەبوونی ئەوانی دیە؛ بە پێچەوانەوە نەبوونی یەکێکیان، نەبوونی ئەوانی دیکەیە. واتە لەسەر بنەمای ئۆنتۆلۆجی، تێکست بەبێ خوێنەرو نووسەر گریمانە ناکرێت، وەک چۆن بە ناسینی بوون دازاین پێویستە و تاکە هەبوویەکە بە پەیوەندی بە بوونەوە بوون دەناسێت. دازاینیش بە بوونی پێویستی بە بوونە. هەروەک مەرجی بوون و شێوازی ڕەسەنێتی و ناڕەسەنێتی دازاین پەیوەستە بە نیگەرانی، پرسین، تێگەیشتن، لەجیهاندابوون و لەگەڵ ئەواندا بوون(١٣). لەبەرئەوە گەر واقعیانە وەنەی نووسین بکێشین، دەڵێین، بەریتییە لە خستنەبەردەم و ڕاگەیاندن، واتە نووسەرێک، کە دەنووسێت، شتێکی هێشتا نەناسراوی خستووەتە نێو بوونەوە، ئەم نووسینە پێویستی بە دۆزینەوە و پەیوەندییە؛ خوێنەرو نووسەر ڕووبەڕووی هەبوویەک لەنێو جیهاندا دەبنەوە(١٤). لێرەدا جۆرێک لە فراوانکاری دەکەین و دەڵێین نووسین خۆی جیهانەو خوێنەر ڕەسەنانە لەنێویدا دەژی بەئەوەی دەریبخات و ڕایبگەیەنێت(١٥). دەرخستن و ڕاگەیاندن، بەریتییە لە داهێنانی خوێنەر وەک کردەی جیهانسازی.

هایدیگەر لەسەر بنەمای ئەو ڕەخنە ڕادیکاڵەی لە مێژووی فەلسەفەی دەگرێت سەبارەت بە لەبیرکردنی پرسی بوون و باسکردنی هەبوو(ئۆنتیک) لەبری بوون؛ بە بوون دەگەڕێتەوەو پرسیاری لەبارەوە دەکات. لەسەر ئەم بنەمایە پێمانوایە بەشێکی زۆری ڕەخنەی پێشوو لەسەر لایەنێکی ڕەخنە وەستاوە؛ توێژینەوەکان زیاتر ئۆنتیکی بوون نەک ئۆنتۆلۆجی، واتە نووسەر یان تێکست، یاخود خوێنەر کراونەتە سەنتەر. بەڵام ڕوانینی ئۆنتۆلۆجیانە بەریتییە لە یەکخستن و گەڕانەوە بە بوونیان؛ لەبەرئەوەی لە بوونیاندا پێکەوە بەستراون. خوێنەرو نووسەر دەتوانن پەیوەندی لەگەڵ تێکست بگرن و پرسیار بکەن و لە تێکست بگەن و واتای بدۆزنەوەو نووسین بە تێکست بکەن. لە بوارێکی کراوەو ئازاددا تێکست بە نووسەرو خوێنەر(دازاین) دەردەکەوێت، تاوەکو ڕابگەیەنرێت. هاوکات کەشفی تێکست کەشفی خوێنەرو نووسەرە؛ ڕاستە ناسینی ئۆنتیکی سەرەتایەکی گرنگە بۆ ناسینی ئۆنتۆلۆجی، بەڵام مانەوە لە ناسینی ئۆنتیکی و هەبووەکاندا ناسینێکی ئۆنتۆلۆجی و بنەڕەتی نییە(١٦).

٢ـ پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییەکانی دازاین

بەپێی پرۆژەکەی هایدیگەر بۆ بوونو بوونی مرۆڤ(دازاین)، کە (دازاین) بوونە لەنێو جیهاندا؛ واتە وەک دیاردەیەکی بوونەکی گریمانەی بوونی مرۆڤ بەبێ لە جیهاندا بوون ناکرێت. مەبەست لە

ئێنتێلێجیاش ئەوەیە، کە بوونی دازاین لەسەر چەند پێشمەرجێک وەستاوەو بوونی بەبێ بوونی ئەو پێشمەرجانە نایەتە دی. ئەو پێشمەرجانەش (بوون لەنێو جیهاندا- بوون لەگەڵ ئەوانیتر- بوون رووەو مردن(بوونێکی کاتمەند)-نیگەرانی)(١٧) هاوکات دکتۆر محەمەد کەمال ‘داهێنان’یش وەک پێشمەرجێک بۆ زیاد کردووە. واتە مرۆڤ، کە دێتە بوون بەم پێشمەرجانەوە دێتە بوون، مرۆڤێک نادۆزینەوە لە جیهاندا نەبێت، یاخود بوونی پەیوەست نەبێت بە مردن و کاتمەند نەبێت. یاخود نیگەران نەبێت. مرۆڤێک بوونی نییە، لەگەڵ ئەوانیتردا نەبێت، یاخود تەنیا هەبێت و ئەوانیتر بوونیان نەبێت(دەکرێت تەنیایی هەڵبژێرێت، بەڵام بوونی وەک لایەنی وجودی پەیوەستە بە بوونی ئەوانیترەوە-ئەوانیتر دەبێت هەبن، بۆ ئەوەی دازاین هەبێت)(١٨). هەروەها من پێموایە دەکرێت(ویست/هێز/توانا)ش بکرێتە پێشمەرجێک. ئەمەش لەسەر بنەمای سودوەرگرتن لە ئەرستۆ بۆ غەریزەی زانین لای مرۆڤ، یاخود هێز لای نیتشە، کە کردبوویە بنەمای بوون، هەروەک شۆپنهاوەر ویست و ئیرادەی کردبووە بنەما. ئەم پێشمەرجە پێویستە بۆ ویستی مرۆڤ بۆ تێگەیشتن، هەڵبژاردن، پەیوەندی و زانین، واتە مرۆڤ بەو پێیەی ناتەواوە ئەوا ویست و هێزی خۆتەواوکردن و خۆناسی هەیە***.

بەپێی فەلسەفەی هایدیگەر بوونی مرۆڤ ناتەواوەو بێ جەوهەرە، یاخود بوونێکی ئەگەربەندە، مرۆڤ بێ جەوهەرو ناتەواوەو ئەگەری لەبەردەمدایەو ئەگەرەکانی بوونی هەڵدەبژێرێت بۆ ئەوەی بوونی خۆی تەواو بکات. من بە خوێنەر یان نووسەری لەدایک نەبووم، خوێنەربوون، نووسەربوون ئەگەرن و هەڵمبژاردوون. یاخود هەر پرۆژەو ناسنامەیەک ئەگەرن لەبەردەمانداو هەڵیدەبژێرین و بوونی ناتەواوی خۆمانی پێ پڕدەکەینەوە. لێرەوەیە دکتۆر محەمەد کەمال لە کتێبی ‘بوون و داهێنان’دا، داهێنانیش وەک پێشمەرجێک زیاد دەکات؛ کە بێگومان زیادکردنەکەی لۆجیکییە؛ لەبەرئەوەی مرۆڤ ناتەواوە بە داهێنانی ئەگەرەکانی بوونی خۆی تەواو دەکات(١٩). مرۆڤ شت نییە تا پڕبێت، بەڵکو ناتەواوەو پڕە لە جوڵە و بەردەوام لە هەوڵی داهێنانی ئەگەرەکانیدایە؛ ئەگەرەکانیش دنیایەکی فراوان و کراوەن لەبەردەممانداو هەڵیاندەبژێرین. بەڵام ئەوە هەڵبژاردن نییە، کاتێک چاولێکەری باڵا دەبێت، بۆ نموونە بوون بە دادوەر یان پزیشک و دکتۆر، لەبەرئەوەی خواستی زۆری لەسەرە، نابێت بە هەڵبژاردن، بەڵکو داواکارییە؛ کۆمەڵگا و ئەوانیتر داوایان کردووە. یاخود نووسەرێک ڕۆمان دەنووسێت، چونکە خواستی لەسەرەو بازاڕی گەرمە. لێرەوە کاتێک لەبری هەڵبژاردن، داواکاری و بەجێهێنان دێتە

ئاراوە، بوونی نارەسەن دەردەکەوێت، بەڵام بوونی رەسەن ئەو بوونەیە، خۆی ئەگەرەکانی بوونی هەڵدەبژێرێت، نەک خواستی ئەوانیتر پێی هەڵبژێرن. لەرووەیە رەسەنێتی نووسەر، لەسەر هەڵبژاردنی چەند وشەیەکی سنووردار لەنێو وشەی بێسنووردا گریمانە دەکەین. لەگەڵ هەموو ئەو پێشمەرجانەشدا بوونی مرۆڤ لە جیهاندا وەک شتەکانی دیکە نییە، بەڵکو بوونێکی تێگەیشتندارە، واتە خاوەنی تێگەیشتنە، لەبەرئەوەی دەتوانێت بوونی خۆی هەڵبژێرێت(٢٠).

٣ـــ جۆرەکانی پەیوەندیو پەیوەندی داهێنەرانە وەک مەرجی رەخنە

بوونی مرۆڤ بریتییە لە پەیوەندی. لەبەرئەوە لەناو هەبووەکاندا، مرۆڤ تاکە هەبوویەکە توانای پەیوەندیکردنی هەیەو بە پەیوەندی دەژی. هایدیگەر پێیوایە دازاین بەو تایبەتمەندیانەی هەیەتی "لە بوونیدا پەیوەندی لەگەڵ بووندا هەیە. پەیوەندیەک، کە سەر بە خودی بوونە"(٢١). دازاین نزیکترینە لە بوونەوە؛ ئەم نزیکییە ویست بە دازاین دەدات لە بوون بپرسێت. بەڵام، پەیوەندی دازاین بە بوونی خۆیەوە 'پێش ئۆنتۆلۆجیانەیە'(٢٢)دەکرێت ئەم پەیوەندییە بۆ پەیوەندی ئۆنتۆلۆجی بڕوات. واتە کاتێک پەیوەندی دازاین لەسنووری دازاین و هەبووەکاندا دەمێنێتەوەو بە پەیوەندی بە بوونەوە پەلناکێشێت، ئەوا پەیوەندییەکە پێش ئۆنتۆلۆجییە، چونکە پەیوەندیی هەبووەکانە، بەڵام ئەم پەیوەندییانە بە بوونی رەسەن بە پەیوەندی و پرسین لەبارەی بوونەوە هەنگاودەنێت، بە ئاگایی لەبارەی بوونەوە پەیوەندییەکە ئۆنتۆلۆجی دەبێت.

سەبارەت بە ئۆنتۆلۆجی رەخنە پەیوەست بە سێکوچکەی 'نووسەر-تێکست-خوێنەر' بریتییە: لە دەرکەوتنی و دیارخستنی راستی بوون. ئەزموونە جیاوازەکانی خوێنەرو نووسەر پەیوەست بە راستی بوونەوە؛ لە تێکستدا نیشاندەدرێت، لەبەرئەوە تێکست پانتایی نیشاندانی راستی بوونە(٢٣). دەشکرێت پەیوەندی بە 'بوون'ەوە بەمجۆرە بیخەینەڕوو، کە لەنێو بوارە جیاوازەکاندا دەردەکەوێت، گرنگە تێکستی پەیوەندیکراو، خوێنەر پەلکێشی پرسین لە بوون بکات، بۆ نموونە شیعرێک خوێنەر بۆ پرسی بوونی شیعر ببات، بێگومان لەنێو جیهانی شیعردا پرسین لەبوونی گشتی سەرهەڵدەدات.
لەنێو ئەم پانتاییەدا پەیوەندی بنەڕەتەو ناپەیوەندی بنەڕەتی ناتێکستە؛ واتە لە دەرەوەی پانتایی بووندا گریمانەی تێکست و پەیوەندی ناکرێت. پەیوەندی خاڵی بنەڕەتییە بۆ جیاکردنەوەی تێکست لەنووسین. چونکە سروشتی نووسین هەماهەنگ بە بوونی دازاین پەیوەست بە بوونەوە، سروشتێکی پەیوەندیئامێزی هەیە، لەبەرئەوە 'نووسین

یان تێکست' چەشنی جیهانێکە، کە ئەگەری سەفەر(سەفەر) بە ماڵی بوون و ئەزموونی نووسـەر پەیوەسـت بە بـوونەوە) بە خـوێـنەر فەراهەمدەکات.(٢٤). هاوکات بەبێ ئەم پەیوەندی و سەفەرە ئەگەری جیاکردنەوەی نووسین بە تێکست و ناتێکست نەکردەیە. ڕەخنەش کاتێک ئەنتەلەجیانەیە، کە پەیوەندییەکە لەسەر هەبووەکان و بەشەکانی نووسین نەمێنێتەوە، بەڵکو بە بوونی تێکست بڕوات.

لەم تـوێژینەوەیەدا چەنـد جۆرێکـی پەیوەنـدی باسـکراوە، کـرداری خوێندنەوەش وەک پەیوەندیکردن دەناسێنێت، کە لەسەر بنەمای روکەشی، قوڵو ڕۆچوون لەنێو سێکوچکەکەدا دیاردەکەوێت. یاخود پەیوەندی سەرجەمی و پارچەیی، گشت بوون یاخود کەرتکردنی بە هەبووەکان، تەواوی تێکست یاخود لەتکردنی بە فۆرم و ناوەڕۆک، ئەم ئامادەییە بە پەیوەنـدی دۆزینەوەی جۆری پەیوەنـدی و مـامەڵەکردن دەردەخـات. جۆرج بۆلیە لەسەر بنەمای پەیوەندی مرۆڤ بە جیهانەوە دەڵێت"پێم بڵێ چۆن پەیوەنـدییەکانت دەبەسـتیت لەگەڵ جیهـانی دەرەوە، ئەوجـا منیش پێت دەڵێم تۆ کێیت"(٢٥) ئەمەش دەبینین جۆری پەیوەندییەکان خوێنەر و نووسەر لەنێو تێکستدا نیشان دەدات. خوێنەری ڕەسەن بەنیشتەجێبوونی لەنێو تێکستدا پەیوەندییەکی داهێنەرانەی لەگەڵ نووسیندا دەبێتو دەتوانێت جۆرو چۆنیەتی پەیوەندی نووسەریش لەنێو نووسینەکەدا دەستنیشان بکات. پەیوەندی نووسەر بە جیهانەوە خۆی بە خوێنەری ڕەسەن نیشاندەدات و لەسەر ئەو بنەمایە نووسین بە خوێنەر دەردەکەوێت، کە تێکستە یاخود ناتێکست. یان تێکست ئەگەری پرسین لەبارەی بوونی خۆیەوە بە خوێنەر واڵادەکات.

لینکی نێوان نووسەرو خوێنەر پەیوەست بە بوون(تێکست) لەسەر بنەمای ڕەسـەنێتی و نیگەرانـی بنیـاد دەنرێـت. خـوێنەر هەیە تەنیـا پەیوەندییەکی بەکارهێنەرانەی لەگەڵ تێکست هەیە، خوێنەریش هەیە پەیوەندییەکی بەرهەمهێنەرانەی هەیە، هەروەک خوێنەر هەیە پەیوەندی داهێنەرانەی لەگەڵ تێکسـت هەیە. هاوکـات ‘بنووس’یشمـان هەیە، کە پەیوەندی نائامادە دەگرێت بە نموونە لە نووسینی ڕاپۆرتی ڕۆژنامە، کە تەنیـا پەخشـی نووسـین دەکـات، بێئەوەی تێکسـتەکەی بینیبێـت و خوێندبێتییەوە پەخشیدەکات. یاخود پەیوەندی بەکارهێنەرانە، دەکرێت لەو نامەی ئەکادیمی و نووسینانەدا بیبینین، کە بە تێگەیشتنێکی قووڵ لە تێکست و پەیوەندییەکانی تێکست بە بوونی و تێکستەکانی دیکە و بـوونەوە بەگشتـی، تێکسـت پـارچە پارچە دەکەن بەمەبەسـتی بەکارهێنـانی بێئەوەی ئەو بەکارهێنـانە بەرهەمێکـی داهێنەرانەی لێبکەوێتەوە(دەکرێت بە ‘نووسەرەوە یان نووسینکەر’یش ناوبنرێن).

کەم نین ئەو نامەی ئەکادیمی و نووسینە بەناو رەخنەییانەی، کە بەئەوەی لە تێکست تێگەیشتبن راڤەی دەکەن، سەرئەنجامیش نووسینە رەخنەییەکەیان بریتییە لە ریزکردنی وشە، چونکە لەم پەیوەندییەدا خوێنەر بە تێگەیشتنێکی قوڵ و دڵسۆزییەوە لەنێو تێکسدا ناژی؛ تاوەکو تێکست بەرهەمبهێنێت. هایدیگەر بە شیکردنەوەی 'لەنێو' دەنووسێت "(لەنێو) لە وشەی 'innan'ەوە هاتووە، کە واتای (نیشتەجێبوون) دەبەخشێت. هەروەها 'An' [کە پاشگری 'inn' ە] ئاماژە بە 'ئاشنابوون'، 'شارەزابوون'و 'ئاگالێبوون'"ە(٢٦). لەم جۆرەی پەیوەندیدا 'بخوێن' نە نیشتەجێی دەبێت، نە ئاشنایی و شارەزایی و ئاگایی لە تێکست هەیە، بەڵکو وەک کاڵا لە نووسین دەڕوانێت، نەک ئەوەی پانتایی حەقیقەت یان ماڵ بێت. ئەمجۆرەی بخوێن ناتوانێت لە بوونی خۆی و حەقیقەت تێبگات، تێکستیش پانتایی حەقیقەتە. ئەم بخوێنە ناتوانێت ئەو نووسینانەی وەک نیشتمان و ماڵ خۆ دەردەخەن، بەڵام ناتێکستن جیابکاتەوە.

هەروەک ئەم جۆرەی پەیوەندی زۆرکات بە خوێنەر دەبێتە خووگرتن و خەونکردن و لەبیرکردنی خەو شەیدابوون بە نووسینەوە. کەمنین ئەو خوێنەرانەی لەکاتی خوێندنەوەی رۆمانێکدا خۆیان لەبیردەکەن و بواری لە بوونپرسی، لە خۆپرسی لە تێکستدا واڵاناکەن. لە بەرئەوە ئەم بخوێنە ناتوانێت تێکست و ناتێکست جیابکاتەوە، چونکە ناتوانێت بە بنەماو سەرچاوەی بنەڕەتی نووسینەکە بگەڕێتەوە. هاوکات بەردەوام بانگەشەی تێگەیشتنیش دەکات و بەڵام لە جیاوازی دەترسێت. چونکە جیاوازی ئەگەری تێگەیشتن و خوێنەری رەسەنە، کە تێکست و ناتێکستی لێدەکەوێتەوە.(٢٧).

پەیوەندی بەرهەمهێنەرانە لە نموونەی ئەو لێکۆڵینەوانەدا دەبینرێن، کە راڤە پێش تێگەیشتن دەخەن، ئەمەش شێوازی نارەسەنانەی تێگەیشتنە(٢٨) واتە ئامانجیان بەرهەمهێنانی نووسینێکی نوێیە. وەک هایدیگەر باسی دەکات ئەمجۆرە نووسینە ئاڵۆزی و گوتنی لەکارکەوتوو نەک گوتارێکی دروست بەرهەمدەهێنێت. ئەم خوێنەرە رۆچوونی بە تێکست و کەشفکردنی تێکست نییە ناتوانێ راستی ببینێت، چونکە رۆچوونی تەواو بەناو تێکستدا بریتییە لە پەیوەندی داهێنەرانە؛ کە ئەنجام تێکستی دیکە لێ دایکدەبێت.
پەیوەندی داهێنەرانە دەتوانێت نووسین لە 'نووسین' رزگار بکات و نووسین بدۆزێتەوە(دۆزینەوەی نووسین واتە جیاکردنەوەی تێکست لە ناتێکست)، بەڵام لە زۆرباردا پەیوەندی بەرهەمهێنەرانە نووسین بەتاریکی دەهێڵێتەوە نەک بە تێکست(چونکە تێکستە شوێنی

نیشتەجێبوونە/ماڵە). واتە ئەم خوێنەرە لە بەشێکی تێکسدا جێگیر دەبێت و تێکست ناکات بە شوێنی نیشتەجێبوون یاخود نیشتمانی خۆی؛ بەڵکو بەشێکی نووسین دەبینێت. ل□ بەرئەوە کارەکە دەکەوێتە ئەستۆی دازاینی رەسەن بۆ ئەوەی بە پەیوەندی داهێنەرانەی، نووسین لە نووسین رزگار بکات؛ بیکاتە تێکست/ماڵ بۆ نیشتەجێبوون. (وەک چۆن هایدیگەر سەبارەت بە پرسی بوون، لێکۆڵینەوەی لەشیعرەکانی هۆڵدەرلین، وەک ماڵێک ل□ نێو تێکستەکانی هۆڵدەرلیندا نیشتەجێبوو). لە پەیوەندی داهێنەرانەدا خوێنەر تێگەیشتن و راڤەکردن یەکدەخات و لە حەقیقەتی تێکستدا دەژی. لەم پەیوەندییەدا تێگەیشتن بەردەوام لە گەشەکردندایە. گەشەی تێگەیشتن بۆ خوێنەری رەسەن بریتییە لە ‘لەبوونپرسی-خۆهاتنەوەبیر- لەخۆپرسی’؛ واتە خوێنەر ئەوە لەبیرناکات بوونی ل□ نێو جیهاندایە. ئەمەش لەسەر بنەمای راڤەو تێگەیشتنی نووسین رووئەدات، راڤەکردن بریتییە لە گەشەی تێگەیشتن، لەبەرئەوە ناکرێت راڤە پێش تێگەیشتن بکەوێت، یاخود بڵێین راڤە تێگەیشتن دێنێتە ئاراوە، بەپێچەوانەوە پرۆژەی تێگەیشتن راڤەی لێدەکەوێتەوە(٢٩)، کە خوێنەری رەسەن بە پرۆژەی تێگەیشتن و نیشتەجێبوون ل□ نێو تێکستدا زیاتر نووسینی بۆ رۆشندەبێتەوە. رۆشنبوونەوەی نووسین بە خۆلەبیرکردن‌و خۆونکردن نا بێت؛ بەڵکو بەئامادەبوونی تەواوی بوونی خوێنەری رەسەن لە نووسیندا دەبێت.

لەم پەیوەندییەدا خوێنەری رەسەن تێکست وەک جیهانی نووسەرو زەمینەی کارکردن بۆ جیهانی خۆی دەبینێت. نەک وەک بابەت لە جیهانی نووسەر بڕوانێت، بەڵکو وەک زەمینەی نیشتەجێبوون‌و کارکردن بۆ سازکردنی جیهانی خۆی دەیبینێت. بە دەربڕینێکی تر تێکست بۆ خوێنەری رەسەن (نیشتمان و سروشت)ە. واتە لەلایەک وەک نیشتمانی نووسەر دەیبینێت و دەزانێت چۆن لەم نیشتمانەدا بەنیگەرانییەوە نیشتەجێبێت، هاوکات وەک سروشتیشە، کە دەکرێت ماڵی خۆی لێوە سازبکات، بێئەوەی وێرانی بکات. تێکستی نووسەر نواندن و دەرخستنی جیهانە، بەڵام بۆ خوێنەر جگە لە هەڵماڵینی دەرخستن و نواندنەکە، ئەگەری خستنەڕوو و نواندنێکی نوێ و تایبەت بە خوێنەر لە تێکستدا دەدا، کە لەسەر بنەمای هەردوو جیهانەکە(جیهانی تێکست و جیهانی بوون) بەدیدێت. ئەمەش بە پەیوەندی داهێنەرانە دەبێت، کە لەگەڵ هەر پەیوەندیی□کدا بە تێکستەوە ئەگەری تێکست و جیهانێکی دیکە و پەیوەندی دیکە دەخاتەڕوو.

دەکرێت بڵێین جگە لە جۆری پەیوەندی داهێنەرانە، جۆرەکانی دیکەی پەیوەندی، پەیوەندی بەشو پارچەیین، نەک سەرجەمی، بخوێن هەر

لەسەرەتاوە بوونی خۆی و بوون لەنێوی لەبیر دەچێتەوە، لەبەرئەوە ئەم جۆرانەی پەیوەندی ناتوانن بڕیاری ڕەسەنانە لەسەر تێکست و ناتێکست بدەن و بەرپرسیارێتی بڕیاردان هەڵبگرن.

لێرەدایە بە پێی خوێنەرو پەیوەندییەکەی بە نووسینەوە، 'دەرخستن' و 'دەرکەوتن' ڕووئەدات. یاخود ڕۆشنکردن و تاریککردن(شاردنەوە-دەرخستن). واتە خوێنەرو پەیوەندییەکەی دەوردەبینن، نووسین خۆی دەربخات یاخود خۆی بشارێتەوە. کاتێک تەبینی دەکەین، ڕەخنەگرێک بە پەیوەندی داهێنەرانەی توانیویەتی ڕێبچێتە نێو نووسینەکەوە لە نووسین رزگاری بکات و بە تێکست بیناسێنێت(واتە کاری ڕەخنەگر بریتییە لە جیاکردنەوەی نووسین و تێکست، یاخود دۆزینەوەی نووسین: تێکست و ناتێکست) ئەمە بریتییە لە دەرکەوتن و دەرخستنی نووسین. خوێنەر بە پەیوەندی لەگەڵ نووسینەکە بواری دەرکەوتنی نووسینەکە بە ناتێکست یان تێکست دەدات؛ بەڵام خوێنەری بەکارهێنەر ناتوانێت ئەو بوارە بە نووسین بکاتەوە و بۆی دەربکەوێت و دەریبخات. نووسین بە خوێنەری بەکارهێنەر دەرناکەوێت؛ بەڵام بە خوێنەری داهێنەر دەردەکەوێ، دەریدەخات. چونکە خوێنەری داهێنەر وەک کاڵا سەیری نووسین ناکات و بە مەزاجەوە پەیوەندی ناکات، بەڵکو بە نیگەرانییەوە لەگەڵی دەدوێت؛ لەبەرئەوە نووسین خۆی بۆ دەردەخات.(٣٠) مامەڵەکردنی مەزاجیانەی بخوێن بریتییە لە شەیدابوون و نووقمبوون لەناو(لەنێو بە بوونی ڕەسەن لەجیهاندا-لەناو بە دازاینی ناڕەسەنە، کە شەیدایانە نوقم دەبێت) نووسین یان ڕەتکردنەوەو بێزهاتنەوەی، سەرئەنجامیش خۆونکردنی بخوێنە لەناو نووسیندا، کە هایدیگەر ئەمە ناودەنێت'کەوتن'. (٣١).

هاوکات بەپێی ئەم جۆرانەی پەیوەندی ئەگەرەکانی دازاین دادەهێنرێت. لە پەیوەندی بەکارهێنەرانەدا خوێنەر ناتوانێت ئەگەرەکانی بوونی بنیاد بنێت(چونکە لە زۆرکاتدا بێئەگەرو پرۆژەیە) بەڵام لە پەیوەندی داهێنەرانەدا، پەیوەندی خوێنەر بە تێکستەوە، بریتییە لە خۆدۆزینەوەو داهێنانی ئەگەرەکان. لێرەدایە، کە مەرجی ڕەخنە بریتییە لە پەیوەندی، بەبێ پەیوەندی ناکرێت ڕەخنە بوونی هەبێت. سەرئەنجامی ڕەخنەش داهێنانی ئەگەری نوێیە پەیوەست بە نیگەرانی و تێگەیشتن لە بوون و پەیوەندی دازاین بە جیهان و بوونی لەگەڵ ئەوانیتر لەنێو جیهاندا. پەیوەندیش بریتییە لە بوارکردنەوەی ئازادانەی سێکوچکەکە بە یەکدی، تاوەکو ئازادانە بوونی خۆیان بە یەکدی دەربخەن. لێرەدا دەبێت سەرنج لەوە بدرێت، کە بە ئەم بوارکردنەوەیە بە ئازادی دەرکەوتنی ڕاستی بوون، داهێنان نەکردەیە. واتە دەرکەوتنی نووسین پەیوەستە بەو مامەڵە

ئازادانەیە، کە خوێنەری رەسەن تەنیا بە ویست و بەرژەوەندی خۆی روو لە نووسین ناکات، بەڵکو بە رۆشنکردنەوەی نووسین ئەو کارە دەکات، هەموو بەیاردان و تێگەیشتنەکی رەسەنانەش لە نووسین ئەگەری دازاینی رەسەنە؛ لەبەرئەوەی خوێنەری رەسەن بە تێگەیشتنەوە لەنەو نووسیندایە(٣٢).

هاوکات دەبێت دانبەوەدابنێین، کە پەیوەندییە بەکارهێنەری و بەرهەمهێنەریی، کە خوێنەری خوگرتوو و نارەسەنمان پێدەناسێنێت، پێشینەن بە پەیوەندی داهێنەرانە. واتە کەوتن نیگەرانی هەستانەوەی لەدەکەوتەوە، وەک چۆن هایدیگەر لە باسکردنی دازایندا ئاماژە بە پەیوەندی رۆژانەی دازاین لەگەڵ جیهانی دەوروبەردا دەکات و بە بنەمای بێ نیگەرانی، جوڵانی ویژدان، پرسین لە بوونو دەرچوون لە خووگرتن بە شتەکانی دەوروبەرو بەردەستەوە دادەنێت. لەبەرئەوە هایدیگەر پێیوایە لای دازاین(بوون لەنێو جیهان) کردن پێش ناسین دەکەوێت، بەرلەوەی بپرسم قەڵەم چییە، پێی دەنووسم، بەرلەوەی بپرسم کتێب چییە دەخوێنمەوە(٣٣). پەیوەندی بەکارهێنەرانەو بەرهەمهێنەرانەش پێشەکین و دەکرێت گەشەبکەن بە پەیوەندی داهێنەرانە، کە تێیدا ترس و مەزاج ببن بە نیگەرانی و گوتنی لەکارکەوتوو ببێت بە گوتاری دروست؛ زۆربڵێی ناڕوون ببێت بە کەمدوویی تێگەیشتئامێز(٣٤).

٤ـــ نووسین و تێکست، بخوێن- خوێنەر

ئەگەری نووسین بریتییە لە تێکست یان ناتێکست

هەموو نووسەرێک بە نووسین پێویستی بە زمانە. زمانیش لە وشەو رستەی بەسنوور پێکهاتووە. نووسەر بە خستنەتەک یەک(هاونشینی)و هەڵبژاردن(جێنشینی) نووسین سازدەکات(٣٥). ئەم کارە بریتییە لە سازکردن. هاوکات تەنیا جێنشینی و تەکنشینی بە تێگەیشتن لە نووسین بەس نییە، چونکە نووسەری رەسەن لەڕێگەی زمانەوە ماڵ/تێکست دادەهێنێت. تێکستیش تەنیا لە ئاسۆییو ستونی پێکنەهاتووە. هایدیگەر، زمان وەک ماڵی بوون دەناسێنێت.(٣٦) نووسەر چەند ئاگایی لە زمان بێت، هێندەش لە سازکردن و نەخشەکێشانی ماڵدا وەستا دەبێت. لێرەوە جیاکردنەوەی تێکست لە نووسین پڕکێشەیە، لەبەرئەوەی دەکەوێتەوە سەر نووسەرو خوێنەر، کە ئایا هەڵبژاردنەکەیان بە زمان چەند رەسەنانەو ئاگامەندانەیە؟ چونکە خوێنەری رەسەن لەڕێگەی زمانەوە بوونی خۆی و تێکست دەدۆزێتەوە. تێکست ئەوکات تێکستە، کە هەڵبژاردنی رەسەنانەی تیادەرکەوێت؛ ئەرکی دەرخستنی تێکستیش لەسەر

خوێنەری ڕەسەنە. لەرەوە بە بەچوونی هایدیگەر تێکست بریتییە لە دەرخستنی ڕاستی، یاخود ڕاستی لەنێو تێکستدا دەژی و نیشاندەدرێت(٣٧).
سەکوچکەی 'نووسەر-تێکست-خوێنەر' بریتییە لە دەرخستن و گەیاندنی ڕاستی. کاتێکیش زمان مایەی بوونە، ئەوا هیچ وشە و دانەیەکی زمانی نییە، کە نەیەتە نێو ئەم ماڵەوە. لەبەرئەوە تێکست، هەڵبژاردنی ڕەسەنانەی زمانە بە مانە بنیادنان و نیشاندانی مانە. هەڵبژاردنی زمان لەبەسنوورەوە بە سنووردارییە، واتە وشەو دانەکانی زمان بەسنوورن نووسەر چەند دانەیەکیان هەڵدەبژێرێت.

خوێنەرو نووسەر کەشفی ڕاستەقینە دەکەن و لە تێکستدا نیشانی دەدەن. لەبەرئەوە تێکست شوێنی گەمەکردن نییە؛ بەڵکو دەرکەوتنو دەرخستنی حەقیقەتە، خوێنەرو نووسەریش سەروکاریان لەگەڵ حەقیقەتدایە. لێرەدا دەتوانین بڵێین پەیوەندی جۆرێکە لە پرۆژە، پرۆژەی داهێنان و تێگەیشتن لە حەقیقەتی بوون. خوێنەرو نووسەر بە تێگەیشتنەوە پرۆژەی نیشتەجێبوون ئەنجامدەدەن. پرۆژەش بریتییە لە پڕکردنەوەی کەمیەکانی بوونی دازاین و دۆزینەوەی ئەگەرەکانی بوونی(٣٨).

نووسین یان ناتێکست**** بریتییە لە ڕیزکردنی وشەکان یاخود بە زمانی هایدیگەر 'گوتنی لەکارکەوتوو'، کە گوتار نییە. خەسڵەتی ناتێکست ئەوەیە، لەگەڵ هاتنەبوونیدا زوو ئێکسپایەر دەبێت؛ واتە بەسەرچوون و وەستان لە دەرەوە کات. بەڵام ئەگەر تێکست، تێکست بێت نابێت ئێکسپایەر بێت، بەردەوام لەنێو کات و بووندایە؛ لەبەرئەوەی کاری داهێنەرانە بەردەوام لە پرۆسەی خۆتەواوکردندایە. نووسین ڕەسەنانەو وەستایانە نییە، وشەکان ڕیزکراوە بێ ئەوەی هەڵبژاردنی نیگەرانئامێزو گەیاندنی حەقیقەتی تێدا بێت. لەرەوە 'بنووس' لەبری نووسەر بە نووسین/ناتێکست بەکاردەهێنم؛ بنووس دەنووسێت بەبێ ئەوەی هەڵبژێرێت و تێبگات، تەماشای قەبارەو ڕووی دەرەوەی نووسین دەکات. بنووس ئاڵۆزی سازدەکات؛ بەبێ ئەوەی بزانێت بۆ، زۆرنووسی ناپێویست ئەنجامدەدات؛ لەبەرئەوەی خاوەنی پرۆژەی تێگەیشتن نییە.

ناتێکست بریتییە لە ونبوونی زمان لەناو نووسیندا، واتە دانەکانی زمان ڕیزکراون بەبێ ئەوەی پەیوەستبن بەو باسەی بڕیارە باسبکرێت، ئەمەش بێ پرۆژەو بێ بناخەیی ناتێکستە، کە نەگەیاندنی لێدەکەوێتەوە(هایدگەر ئەمە ناودەنێت چەلەحانە، کە تێگەیشتن ناهێنێتەئاراوە، چونکە ناتێکست یان چەلەحانە دوورە لە تێگەیشتن).
ناتێکست بریتییە لە باسکردنی باسکراو. واتە نووسەرەوە ئەوە

دەنووسێتەوە، کە نووسراوە. زۆرکات بخوێن شەیدای ئەمجۆرە ناتێکستە دەبێت و بانگەشەی بۆ دەکات(ئەمە شتێکی نامۆ نییە، چونکە بوونی رۆژانەیی بخوێن، لە بوونی رەسەن برەوی زیاترە) لەب□ر□ئ□وەی لێی تێناگات بە شتێکی گرنگی دادەنێت(٣٩)یاخود خۆی لەبیردەباتەوەو لەناو یادەوەرییەکانیدا گیری دەکات، ناتێکست بۆی ئەو ئاوێنەیەیە، کە خۆی نیشاندەداتەوە. بەڵام تێکست وەک ئاوێنە، بۆ خوێنەری رەسەن، هەوڵدەدات ئ□و□یتر بناسێت و لە خودی ئاوێنە تێبگات و بیناسێت، نەک تەنیا ئاوێنە بۆ خۆبینین بەکاربهێنێت.
هاوکات خوێنەری رەسەن نابێت لە نووسین بە ئەگەری تێکست تێنەگات، چونکە خوێنەر هاوتێگەیشتنی لەگەڵ نووسەر و لەنێو تێکستدا هەیە. لەب□ر□ئ□وە ناتێکست= نەگەیاندن، تێکست=گەیاندن. مەرجی گەیاندنیش بریتییە لە تێگەیشتن، کەواتە ناتێکست=نەگەیشتنو تێنەگەیشتن.

هاوکات پرۆژەی بڕیاردانی خوێنەری رەسەن لەسەر تێکست و ناتێکست، پەیوەستە بە هەڵگرتنی بەرپرسیارێتیی□وە. بەڵام بخوێن و بنووس خۆیان لە بەرپرسیارێتی دەدزنەوە، لەب□ر□ئ□وەی خاوەنی پرۆژەی بڕیار، تێگەیشتن و زانین لەبارەی ئەوەی دەیخوێننەوەو دەینووسن نین، ناشتوانن بەرپرسیارێتیی هەڵبگرن. کاتێکیش خاوەن تێگەیشتن نین ئەوا ئەوەی دەیخوێننەوەو دەینووسن شاردنەوەی بوونی خۆیان و ونبوونیانە لەناو جیهاندا، بەڵام نووسەر دەبێت خاوەنداری□تی و بەرپرسیارێتی نووسینەکەی هەڵبگرێت، چونکە بەشێکە لەبوونی خۆی و تێگەیشتنی لە جیهان و بوون، لەب□ر□ئ□وە دەتوانێت بەرگری لێبکات. بنووس و بخوێن بەردەوام لە هەوڵی دروستکردنی فەزایەکی نائارام و نائازادان، خەریکی پشێوی و چەلەحانێن بۆ ئەوەی توێژینەوەی رەسەن و گفتوگۆی رەسەن لەدایکنەبێت، چونکە توێژینەوەی رەسەن دەرخەری راستی تێکست و ناتێکستە.

لێرەشدا دەتوانین بڵێین میدیای ئەمڕۆ(میدیای کوردی بەتایبەتی) ر□□□ک□ی خراپ لە سازکردنی ناتێکست و پشێوی و بەرهەمهێنانی چەلەحانێدا دەگێڕێت، ئەمەش درێژکردنەوەی ژیانی ناتێکست-بخوێن-بنووسی لێکەوکووەتەوە، کە دەبێتە بنەمای گەورەبوونی دازاینی نارەسەن؛ سەرئەنجام بێ ماڵی و هەستنەکردن بە جیهان وەک نیشتمانی لێبەدیهاتووە. ئەمەش دیتنی مەزاجێتی نەک نیگەرانێتی دازاینە بۆ جیهان، کە لە نووسین و بخوێن و بنووسدا رەنگیداوەتەوە و دەداتەوە. ئەمڕۆ ژمارەی ئەو کەسانە کەمنین، کە لەرێگەی میدیاوە جیهان دەبینن، کە کۆمەڵێک بنووسی مەزاجی بڕیاری چی بینین و چۆن بینینیان فەراهەم دەکەن.(٤٠) بەڵام نابێت ئەوە لە بیر بکەین، کە

(بوون لەنێو جیهان) ئەو جیهانە نییە، کە راگەیاندنەکان دەیخەنەڕوو، شاشەی tv جیهان دەشارێتەوە نەک نیشانی بدات.

بەڵام خەسڵەتی نووسەر ئەوەیە تێکستنووسە و پرۆژەی تێگەیشتن و بوونی رەسەنی هەیەو دەزانێت چۆن وشەو ماناکان هەڵبژێرێت و هەماهەنگیان بەدیبێنێت بە ئەوەی ماڵێکی تایبەت سازبکات و لە خستنەڕووی راستیدا بەشداربێت. سازکردنی ماڵ بریتییە لە سازکردنی گوتاری دروست.(٤١) گوتاری دروستیش پەیوەندی و تێگەیشتنی رەسەنانەیە لە بوون. نووسەری راستەقینە تێکستی راستەقینە دادەهێنێت و کاتێک وشەیەک لەبری وشەیەکی دیکە هەڵدەبژێرێت بە ئاگایە لە وشە هاوواتاکانی دیکەو دەزانێت بۆ ئەو وشەیە هەڵدەبژێرێت. یاخود شاعیرێکی رەسەن کاتێک قاڵبێکی شیعری هەڵدەبژێرێت؛ هەڵیدەبژێرێت نەک ئەوەی بەکاریبهێنێت. بەڵام شاعیری بنووس وشەو شێوازو قاڵبەکان بەکاردەهێنێت و لاساییدەکاتەوە، بە هەڵبژاردن و تێگەیشتن. خوێنەری رەسەنیش دەتوانێت جیاکاری لەنێوان ئەم جۆرە جیاوازانەدا بکات و ماڵی خۆی لەسەر جیاکردنەوەی ماڵی ساختەو رەسەن لە داهێنانی ماڵێکی نوێدا بنیادبنێت. واتە کاری خوێنەری رەسەن جۆرێکە لە دۆزینەوەو جیاکردنەوەو هەڵوەشاندنەوەو دووبارە بنیادنان. بەڵام ‘بخوێن’ ئەو کەسەیە پرۆژەی تێگەیشتنی نییەو بە فەرمان و چاولێکەری دەخوێنێتەوە.
ئەم خوێنەرە شێوێنەرە، ناتوانێت تێکست و نووسین جیابکاتەوە، یاخود نارەسەنانە مامەڵە لەگەڵ نووسین و تێکست دەکات و بەشێوەیەکی نارەسەنانە خانووی بەماڵ بینادەکات. لێرەدا دەبێت سەرنج لە ‘خانوو’ و ‘ماڵ’ بدەین. ماڵ بریتییە لە بنیادنانی خۆکرد و نیشتەجێبوون لەنێویدا، کە ئاگایی، هەستی ئارامی، نیگەرانی و خاوەنێتیمان بۆی هەیە. بەڵام خانوو ئەو شوێنەیە دەشێت هەموو کەس خاوەنی بێت؛ کەسیش خۆی بەخاوەنی نەزانێت؛ چونکە شوێنی نیشتەجێبوون و ئارامی و نیگەرانی نییە. ماڵ گوزارشت لە مانەوەو دڵسۆزی دەکات، بەڵام خانو گوزارشت لە راگوزەری و لادان بە ماوەیەکی کەم دەکات و لەبەرئەوە وەفاو دڵسۆزی تێدا نییەو ناشتوانین بیناسین. خانو بەرەڵایەو زوو فەرامۆش و لە بیردەچێتەوە، بەڵام ماڵ ناتوانین وازیلێبێنین و پێمانەوە دەنووسێت و لەبوونمان دابڕاونییە. خانو کەیلەو بابەتە مامەڵەی پێوەدەکرێت(ئەم خانوە بە فرۆشتن-ناگوترێ، ئەم ماڵە بە فرۆشتن) بەڵام ماڵ بوونە و نافرۆشرێت.

خوێنەری رەسەن بەگەنجینەو پرۆژەی تێگەیشتنی خۆی لەگەڵ چوونە هەر

ماڵەکدا سەرلەنوێ ماڵەکی نوێ بنیاد دەنێت و مۆری خۆی لێدەدات؛ لەبەرئەوە تێکست بەپێی خوێنەری رەسەنی بەردەوام لە نوێبوونەوەدایە. بەڵام کاتێک لە ماوەیەکدا خوێنەری رەسەن بوونی نابێت؛ مانای ئەوەنییە ماڵ بوونی نەبێت، هەیە وەلێ هەبوونەکەی دەرنەخراوەو چاوەڕوانی خوێنەری رەسەنە تا دەریبخات. بۆ نموونە کە بەیاردەدات نالی بنووسە، یان نووسەرە، یاخود نووسینەکانی تێکستن یان نا تێکست؟ کام خوێنەرە لەنێو ماوەی نالیدا نیشتەجێبووە؟ کاتێک لە دۆخی رۆشنبیری و تێکستی کوردی دەڕوانین تێبینی دەکەین، دەکرێت ماڵ هەبێت و خوێنەری رەسەنی ئاشکراکەری ماڵەکە نەبێت. ئەمە دۆخێکی ئاسایی ئەنتەلەجی رەخنە نییە، دۆخی ئاسایی بریتییە لەهەبوونی سەکوچکەکە پێکەوە. چونکە ناکرێت تێکست هەبێت و رەخنە بوونی نەبێت. جەختی ئەمە لەم کارەدا بریتییە لە هەبوونی سەکوچکەکە پێکەوەو پێمانوایە دابڕاوین، بەڵام دەکرێت لەڕووی ئەنتیکییەوە بە ماوەیەک دابڕان رووبدات. بەڵام لەڕووی دۆخی ئەنتەلەجیی هەنووکەوە، کە سەردەمی ئاسان بڵاوکردنەوەیە دابڕانیان لەیەکدی شیاونییە، لەبەرئەوە بوونی سەکوچکەکە سەربەست و پێکەوە بەستراو، سیانەی ئەنتەلەجی رەخنە سازدەکەن.

کاتێک تێکست بریتییە لە سازکردنی ماڵ. ئەوا دەکرێت کەرەستەو نەخشەی ماڵ داهێنەرانەو یان بەرهەمهێنەرانە و لاساییکەرانە بێت. هەموو ماڵێکی رەسەن گوزارشتە لە نووسەر و خوێنەری رەسەن. بەبێ ماڵی رەسەن ناکرێت نووسەرو خوێنەری رەسەن؛ بەپێچەوانەشەوە دروستە. هاوکات تێکست وەک ‘دازاین’ە ئەوەنییە؛ کە هەیە. تێکستی کامڵ بوونی نییە، وەک چۆن دازاین کامڵ نییە، بەڵکو بەردەوام لەوە زۆرترە؛ کە هەیە، لێرەوەیە تێکست رووی لە داهاتووە، لەگەڵ خوێنەری رەسەن دەکرێت لە داهاتوودا تێگەیشتنی نوێ بە تێکست بێتەئاراوە. چونکە رابردوو نەمردووە؛ بەڵکو بەشێکە لەبوون و زیندووە؛ ئیستا و داهاتوو بەردەوام میوانداری رابردوو دەکات.

ئەمەش بە رەسەنێتی تێکست و خوێنەری رەسەن دەگەڕێتەوە؛ کە بۆشاییەکانی تێکست بە پرۆژەی خوێنەری رەسەن پڕدەکرێتەوە. بۆ نموونە تێکستێک چەند سەدە پێش هەنوکە کۆمەڵێک راستی تێدا دۆزراوەتەوە، هەنوکە خوێنەرێکی رەسەن لە خوێندنەوەیدا دەریدەخات، چونکە راستی گەر دەرنەکەوێت و نیشانەدرێت وەک نەبوو وایە؛ ئەو تێکستەش تاوەکو نەبینرێت نووسینە. تێکست بە پێی خوێنەری رەسەن دەردەکەوێت؛ واتە دەرکەوتن و دەرخستنو نیشاندانی تێکست(دەرکەوتن بە تێکست، دەرخستن بە خوێنەر) بە یەکجار و یەک خوێنەر نییە، وەک

چۆن واتاو ناسینی بوون لە مرۆڤێکەوە بۆ مرۆڤێکی دیکە دەگۆڕێت. لەبەرئەوەی تێکست بەریتییە لە کارێکی داهێنەرانە و بەپێی بەردەوامبوونی داهێنەران و داهێنانی تێکست بەشێوەی جیاواز بۆ خوێنەری جیاواز دەردەکەوێت و دەردەخرێت. ئەمەش پەیوەستە بە ئازادی وەک دەرکەوتنی راستی، جوڵەی بوون و زەمەن و زمانەوە. (کاتێک تێبینی دەکەین پاش چەندین سەدە بەشێکی زۆری پۆستمۆدێرنەکان بۆ گوتاری سۆفستاییەکان دەگەڕێنەوەو گوتاری نوێ دادەهێنن). بەڵام نووسین/ناتێکست ئەوەیە، کە هەیە، لەوە زۆرتر نابێت، واتە وەک شتێکی بێجوڵە لە گەشەو فراوانبوون بەدەرە، هەبوویەکەو بەشێکە لە بوون، چونکە دواجار ئەویش زمانی تێدایە، بەڵام وەک هەبوویەکی جێگیرو پێ خۆی دەردەخات.

٥ـــ تێکست وەک جیهان و نیشتمان

لە تێگەیشتنی هایدیگەردا جیهان واتایەکی فراوانی هەیە. دازاین بەبێ جیهان نییەو بە چەندین شێوەی جیاواز پەیوەندی لەگەڵدا هەیە. دکتۆر محەمەد کەمال چوار واتای جیهانی دەستنیشانکردووە"یەکەم، جیهان پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی مرۆڤ، دووەم سروشتە، سێیەم، نیشتمان و ژینگەی مرۆڤە و چوارەم، کەلوپەلەکانی بەردەستە"(٤٢). لەسەر بنەمای گرنگی و پێشمەرجی جیهان بۆ دازاین، بیرۆکەی تێکست وەک جیهان خراوەتەڕوو. وەک ئەوەی کاتێک نووسەر و خوێنەر لە-نێو-تێکست/جیهاندا نیشتەجێ دەبن. لەم ئایدیایەدا هەوڵمداوە جیهان وەک (پێشمەرجو نیشتمان) یەکخەم، لەسەر بنەمای هەبوونی سێکوچکەکە بۆ رەخنە پێشمەرجن، هەروەک هەبوونی رەخنەش لەسەر بنەمای پەیوەندی داهێنەرانەو رەسەنانەیە، کە نیشتەجێبوونە لەنێو نیشتمانی تێکستدا.
لە واتای دووەمدا پەیوەست بە پەیوەندی خوێنەر و نووسەر و نووسین.

کاتێک خوێنەر نووسین وەک سروشت دەبینێت؛ دەکرێت پەیوەندی داهێنەرانە یاخود بەکارهێنەرانەی لەنێو یان لەناو سروشتدا هەبێت. نووسین وەک کەلوپەل بۆ بەکارهێنان ببینێت؛ دەشکرێت وەک بوونەوەرێک بیبینێت، بۆ پەیوەندی داهێنەرانەو سروشت بکاتە ماڵ بۆ نیشتەجێبوون. بە واتایەکی دیکە خوێنەری رەسەن بە پەیوەندی داهێنەرانەی سروشت دەکاتە ماڵ و نیشتمان، بەڵام خوێنەری نارەسەن دەشێت سروشت بەخێنێت بۆ ئەوەی ماڵ بنیاد بنێت یاخود بیکاتە کەلاوە. لێرەوە سروشت وەک نووسین ئامادەیە بۆ پەیوەندی، ئەوە خوێنەرە، چۆن پەیوەندی لەگەڵ دەگرێت. نامەیی خوێنەریش بۆ نووسین پەیوەستە بە پەیوەندی خوێنەر، کە چۆن نووسین وەک نیشتمان یان

سروشت یاخود وەک کەلوپەل(واتای چوارەم) هەڵدەبژێرێت و پەیوەندی لەگەڵ دەگرێت. لێرەدایە دەکرێت بڵێین، تێکست بوونێکی مرۆڤانەی هەیەو بوونی رەسەن پێی نامۆ نییە، چونکە تێکست نیشتمان و ماڵی خوێنەری رەسەنە(٤٣). بەڵام لە سروشت و کەلوپەلدا، کە بریتییە لە نووسین نامۆیی دێتە ئاراوە، واتە گۆڕینی نیشتمان بە کەلاوە(ئەمانە دۆزەخی تێکستن-خوازراوەکە لەسارترەوە). لێرەدا داهێنان بریتی دەبێت، لە بە نیشتمانکردنی سروشت، یاخود دۆزینەوەو نیشتەجێبوون لە تێکستدا، نووسەر لەنێو زماندا وەک ماڵ نیشتەجێبێت، زمان کەلوپەل و ئامراز نییە، بەڵکو ماڵە بۆ نیشتەجێبوون. کاتێک خوێنەرو نووسەر لە زمان وەک نیشتمان و ماڵ دەڕوانن ئەوکات نووسین لە پارچەیەتی، کەلوپەلێتی و بەرژەوەندیخوازی ئازاد دەبێت(٤٤).

هایدێگەر لە باسکردنی جیهان وەک کەلوپەل و سروشت ئاماژە بە خاڵێکی گرنگ دەکات. ئەویش خۆشاردنەوەو دەرکەوتنی جیهانە بەپێی پێویستی. نموونەی چەکوش دەهێنێتەوە کاتێک لە سوچێکدا دانراوەو دیارنییە، کە پێویستمان بوو دەردەکەوێت. یاخود سروشت ئەوکات دەردەکەوێت، کە پێویستی گۆڕینی دێتە ئاراوەو شێواندنی لێدەکەوێتەوە. کاتێک بخوێن لەسەر بنەمای بەرژەوەندی و سود مامەڵەی ‘نووسین’دەکات، لەبەرئەوە ناتوانێت راستی نێو نووسین بدۆزێتەوەو بزانێت نووسینەکە تێکستە یاخود نا تێکستە. یاخود توڕەیی و مەزاج نووسین دەشارنەوە، وەک چۆن (گۆڕانی مەزاجی) چەکوش دەشارێتەوە. بەڵام خوێنەری رەسەن بە بەرپرسیارێتییەوە وەک نیشتمان لەگەڵ نووسین دەژی و بڕیاری بەرپرسیارئامێز لە نووسین بە تێکست یان ناتێکست
دەدات.

بە واتایەکی دیکە بەپێی نیگاو مەبەست و روانینی خوێنەر نووسینەکە دەردەکەوێت، هاوکات نووسینیش هەماهەنگ بەم روانینە خۆی دەردەخات. نیگای کتێبفرۆش بۆ کتێب نرخ و قەبارەی کتێبەکەو فرۆشتنیەتی، بەڵام بۆ خوێنەرێکی رەسەن کتێب ژیان و پرۆژەی نیشتەجێبوونە. یاخود نیگای شاعیرێکو ئەندازیارێکی کارەبا بۆ شاخی گۆیژە زۆر جیاوازە، یەکەم سروشت وەک نیشتمان، ئارامی و جوانی بە نیگەرانییەوە بە بەرهەمێکی هونەری دەیگۆڕێت، دووەمیان بیر لەوە دەکاتەوە چۆن بیڕخێنێت و پرۆژەی بەرهەمهێنانی کارەبای لێسازبکات. هاوکات جیهانیش لە دەرکەوتنیدا بە نیگاکان، دەزانێت، بوونی خۆی بە کێ دەردەخات؛ جیهان وەک نیشتمان بۆ بوونی رەسەن خۆی دەردەخات، بەڵام جیهان بۆ بوونی نارەسەن هەمیشە بوونی خۆی دەشارێتەوەو بەشێکی بەپێی ویستەکە دەردەخاتو دەردەکەوێت. بە

نموونەی گەرانی شاعیر لە شیعری'شیوەنی دارستان'دا، بە باشی توانیویەتی ئەم دوو جۆرەی روانین و مامەڵەکردن لەگەڵ سروشتدا دەربخات.

کەس نەبوو عێراقی کە هێندە دانا بێ
بزانێ شاخ نابێ دارستانی تیا بێ!
ناچاربووین هێنامان پسپۆری بێگانە،
بەزانست سوتاندی ئەم دارستانانە،
هەمووی کرد بە خەڵووز پێشکێشی ئاغای کرد
ئاغاشمان بە دیاری بە پاشای بەغای برد..
ئێستاکە ئەمەین و شاخێکی وەک کەچەڵ(٤٥)

تەبینی 'شاخی کەچەڵ' بکەین، لە بەینبردن و ئەتکردنی دارستانە، بەڵام دارستان تەنیا دارەکانی نیشانی زانست داوە؛ چونکە زانست تەنیا دارەکانی دەبینێت. کاتێک زانست و زانا دەست کەچەڵەی دەکات، واتە بوونی زەوت و ڕەزیل دەکات. راستە دارستان بە دارستانی نەماوەتەوە، بەڵام راستی بوونی دارستان لەشیعرەکەدا دەرخراوە، یاخود دروستتر بڵێین شاعیر گوێی لە ئازاری دارستان بووە؛ گوێلێبوون لەم ئازارە بنەمای ئازادی شاعیرە بۆ بیستنی راستی دارستان. واتە دارستان بوونی خۆی نیشانی شاعیرداوە، نەک تەنیا دارەکانی. شاعیریش بە شیعر ئەم راستیەی نیشانی خوێنەرداوە؛ واتە شاعیربوونی خۆی لەنەو تەکستەکەدا خستووەتەوە، نەوەک پێخشان، خوێنەر بەم تەکستە گەران وەک شاعیر دەناسێت، نەک وەک فەیلەسوف، ئەمە لەبەرئەوەی ناسنامەی شاعیرێتی شاعیر لەبەرهەمەکەدا رەنگیداوەتەوە. هەروەک راستی دارستان لای زانست دەرنەکەوتووە؛ بەڵام بە شاعیر راستی دارستان دەرکەوتووەو نیشانیداوە، نیشاندانەکە شاعیرێتی، شاعیریشی نیشانداوە.

لە شیعرەکەدا راستی زانست پەیوەست بە دەسەڵاتەوە دەرخراوە. جگەلەوەی مێژووی ئەودەمەی بوونی مرۆڤی کوردو نیشتمانەکەی پەیوەست بە داگیرکەرو رووخێنەرانی نیشاندراوە. لەم شیعرەدا گەران راستی دارستانی بە دار دەرخستووەو ناویلێناوە(شاخی کەچەڵ) هەر خوێنەرێکی رەسەن ئەم شیعرە بخوێنێتەوەو شاخی بەدار ببینێت ناتوانێت نیگەرانی نەبێت و وشەی کەچەڵەی نەیەتەوە یاد. هەروەها نیگاو پەیوەندی و نیگەرانی (گەران)ی شاعیر بە سروشتەوە دەردەخات، ئەم نیگەرانی و ئازادی روانینەی شاعیر راستی دارستانی لە دەمی کەیلەکردنیدا دەرخستووە. خوێنەری رەسەنیش گەر ئازاد نەبێت راستی تەکستەکەی بۆ دەرناکەوێت، ئازادی تەنیا دەرەکی نییە، بەڵکو

ئازادی بیرکردنەوەو توانای بینینی راستییە. کاتێک بەپێی هەندێک میتۆد شیعرەکە بۆ کێش و سەرواو زمان، یان فۆرم و ناوەڕۆک دابەشدەکرێت، ئازادی بینینی راستی شیعر لەناودەچێت و کۆمەڵێک شتی لەپێشدا خوازراو بۆ خوێنەر دەردەکەوێتو ئەو شتانەش بوار بە بینینی راستی شیعرەکە نادەن، کە شیعرەکە بریتییە لە کردنی سروشت بە نیشتمان و ماڵ، داهێنان و هێنانەقسەی دارستانە بە کەچەڵی. هەرچەند شیعرەکە باسی رووخانی بوون دەکات، بەڵام کارەکەی شاعیر دەرخەری راستی بوونی دارستان و داهێنانی نهێنی دارستانی بێ دارە. وەکچۆن (هۆڵدەرلین) ئاوابوون و هەرەسی وەک چەمکێکی مۆدێرن گەڵاڵەکرد، کە هەموو شتێکی مۆدێرن بەرلەوەی رەنگی رۆژبینێ ئاوا دەبێ. بەڵام هۆڵدەرلین ئاوا نابێت و بەردەوام لە دەرکەوتن و دەستپێکدایە(٤٦).

یەکێک لە کێشە بنەڕەتیەکانی دنیای رەخنەی ئەمڕۆ شێواندنی راستییە، ئەوەی کاتێک نووسینێک ناتێکست بێت، بەڵام خوێنەری نارەسەن بە تێکستی دانا بێت، یان بەپێچەوانەوە. بەڵام سەرئەنجام بەرپرسیارێتی خوێنەری رەسەنە، کە بڕیاری جیاکردنەوەی بدات. ئەمە رەنگە بەڕووکەش دیکتاتۆرێتی تێدا بێت، بەڵام ئەم بڕیارە رادیکاڵە بێ بنەما نییە، بەڵکو لەسەر بنەمای دۆزینەوەی راستییە، کاتێک دۆخی شێوێنەری راستی و برەو و رەواجی ناڕاستی تێبینی دەکەین، پێویستیمان بەم جۆرەی رەخنەی رادیکاڵ دەبێت. ئیستا لە تێبینیکردنی نێوەندی رۆشنبیری کوردیدا جۆرە فەوزایەک لە تێکست و نووسیندا هەیە، هەندێک نووسین وەک تێکست و هەندێک وەک ناتێکست، یاخود نووسەرێک بە داهێنانکار دادەنرێت بێئەوەی راستی تێکستنووسیەکەی دەرخرا بێت. تێبینی دەکەین سەرچاوەی داهێنانکاری لە راگەیاندنەکانەوە بڕیاری لێدەدرێت، نەک لەلایەن خوێنەری رەسەنەوە!

دەکرێت ئەم مامەڵەکردنەی زاناکان بەو خوێنەرە بەکارهێنەرە بچوێنین، کە زانستی تەنیا بۆ بەکارهێنان دەوێت، نەک ئەوەی تێبگات و پەیوەندییەکی داهێنەرانە بە تێکستەوە بکات، تێکست وەک نیشتمان ببینێت، بەڵکو تێکستی وەک بابەت بۆ خزمەتکردن، داگیرکردن‌و بەکارهێنان دەوێت. بێگومان ئەم خوێنەرە ناتوانێت لە تێکست بگات و تێکستیش بوونی خۆی بۆ دەرناخات. کاتێک راگەیاندنێک ریکلامی داهێنەری بۆ نووسەرێک دەکات، بۆ ئەوەیە ئەو نووسەرە خزمەتی دەزگای راگەیاندنەکە بکات(ئەمە مامەڵەکردنە نەک بڕیاردانی رەسەنانە). ل□ بەرئەوەی گۆران مامەڵەکردنی لەگەڵ سروشتدا بە

جۆرێکی رەسەنانە بووە، دارستان وەک نیشتمان خۆی بۆ دەرخستووە، نەهاتووە دار لە دارستان جیابکاتەوە، بەڵکو راستی دارستانی دەرخستووە، بەڵام زانست دوور لە تێگەیشتن لە راستی دارستان خەڵوزی لە دارستاندا بینیوە، نەک دارستان، بەڵام تێکست خۆیەتی نەک ناتێکست.

ناکرێت، خوێنەری رەسەن لە تێکستدا ناتێکست ببینێت و لە بوونی خۆیەوە ناتێکست بۆ تێکست و بە پێچەوانەوە ببەخشێت، بەڵکو دەبێت لەسەر بنەمای بوونی نووسینەکە بڕیاری تێکست و ناتێکست بدات. دیکتاتۆری ئەوکاتە رووئەدات، کە تاک سەنتەری دەبێت، کاتێک لە تیۆری وەرگرتندا، خوێنەر دەکرێتە سەنتەر و بەگەڕانەوە بۆ نووسەرو نووسین، وەک بڵێیت نووسین بوونی نەبێت و ئەوەی هەیە تەنیا وەرگرە، ئەمە سڕینەوەی بوونی نووسین و نیشتمانە. تێکست نیشتمانەو خوێنەری رەسەن بێئەوەی نیشتمانی بوونی خۆی لەبیر بکات لەنێو ئەو تێکستدا دەژی، بەڵام خوێنەری نارەسەن تەنیا وەک خودسەنتەری خۆی دەبینێت و بیر لەوەناکاتەوە بوونی لە کوێدایە، کە بێگومان بوونی لەنێو نووسیندایە، وەک بوون لەنێو جیهان/نیشتمان یان، لێرەدا ئەو ‘لەناو’ەتیە نەک ‘لەنێو’ەتی، وەک هایدیگەر دەڵێت"زانین شێوازێکی بوونی دازاینە و لەنێو زەمینەی بوون-لەنێو-جیهاندا دەدۆزرێتەوە"(٤٧).

ماویەتی ....

سەرچاوەو پەراوێزەکان:

تێبینی: هێمای(س.پ) لەبری گەڕانەوە بۆ سەرچاوەی پێشوو دانراوە.
* ناونانی بیرۆکەکە بە ئایدیا کێشەئامێزە، چونکە هایدیگەر رەخنەی ئایدیا و شاردنەوەی بوون لای ئەفلاتون دەکات. بەڵام ناونانەکەی کێشە نییەو دەکرێت روانین یاخود هەر زاراوەیەکی دیکە دابنرێت.
١ـــ مارتن هایدیگەر، بوون و کات، وەرگێڕانی د.محەمەد کەمال، دەزگای سەردەم-سلێمانی، ساڵی 2013.
٢ـــ د.محەمەد کەمال، هایدیگەر و شۆڕشێکی فەلسەفی، دەزگای سەردەم-سلێمانی ٢٠٠٧.
**دەکرێت لەبری ‘نووسین’یان ‘بەرهەم’ دابنێین، بەڵام بۆ تێگەیشتنی زیاتر ‘نووسین’ دانراوە، بۆ ئەوەی رووبەڕووی هەمەجۆری چەمکی جیاواز نەبینەوە. هەرچەند دەزانین نووسین بەرامبەر رەخنە

مەودایەکی بەرتەسکی هەیە.
٣ـــ هایدیگەر، بوون و کات، لا.١٢٦
٤ـ س.پ، لا، ٥٣-٥٥.
٥ـ د.محەمەد کەمال، بوون و داهێنان، دەزگای سەردەم-سلێمانی، ساڵی٢٠٠٤، لا، ٣٧.
٦ـ د.محەمەد کەمال، ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی و بوونی مرۆق، چاپخانەی خانی-دهۆک، ٢٠٠٧. لا ١٩-٢٠.
٧ـ هایدیگەر، بوون و کات، لا.٤٣
٨ـ س.، لا ٤٢.
٩ـ د.محەمەد کەمال، بوون وداهێنان، لا.٤٠
١٠ـ کەوانەو دانیشتنی ئەنجومەنی فەلسەفی ئاگۆرا، لەبارەی کتێبی (بوون و کات)ی هایدیگەر، لەلایەن رامین جیهانبگلو. http://www.agorapf.org/heidegger3.
١١ـــ هایدیگەر، بوون و کات، لا ٥٦.
١٢ـ س.پ. لا، ٢٧٠.
١٣ـ د. محەمەد کەمال، نیهلیزم و رەهەندەکانی بیرکردنەوە، دەزگای سەردەم-سلێمانی، ٢٠٠٥، لا.٥٦
١٤ـ هایدیگەر، بوون وکات، لا ٢٧٤.
١٥ـ س.پ، لا ٢٧٧.
١٦ـ س.پ، ٥٤.
١٧ـ د. محەمەد کەمال، هایدیگەرو..لا ٦٧.
١٨ـ هەرێم عوسمان، نیشتمانی فەلسەفە، گەشتێک لەگەڵ د. محەمەد کەمال، چاپخانەی تاران. لا، ٥٥.
*** زیادکردنی ئەم پێشمەرجە پێشنیازەکەو لەنێو ئایدیای یەکخستنی سێکوچکەکەدا رەنگیداوەتەوە، بەڵام بە وردی باسنەکراوە. هەرچەند بە ئەم زیادکردنە لەگەڵ د.محەمەد کەمال، کە شارەزایە. راوێژم کردووەو ئەوان بە هەوڵێکی رەسەنا نەیان زانیوە.
١٩ـ د. محەمەد کەمال، بوون و داهێنان..لا ١١٥-١٤٠.
٢٠ـ . محەمەد کەمال، فەلسەفەی بوون: لێکۆڵینەوەیەک لەسەر هزری پاش-مێتافیزیک، ناوەندی ڕۆشنبیری ئەندێشە-سلێمانی، ٢٠١٤، لا ٢٨٨.
٢١ـ هایدیگەر، بوون و کات، لا، ٥٦.
٢٢ـ س.پ، لا، ٥٧.
٢٣ـ د.محەمەد کەمال، فەلسەفەی بوون، لا ٣٣٠.
٢٤ـ حقیقت و زیبایی، درسهای فلسفەی هنر، بابک احمدی..چاپ بیستم، نشرمرکز- تهران ص-٣٩١-٣٩٥.
٢٥ـ د. یادگار لگیف شارەزووری، دیاردەگەرایی، لا، ٤٢.
٢٦ـ هایدیگەر، بوون و کات، لا ١٢٤.

٢٧ـ س.پ، لا، ٢٩٧.
٢٨ـ س.پ، لا ٢٦٤.
٢٩ـ س.پ. لا ٢٦٤-٢٦٥.
٣٠ـ س.پ، لا.٢٤٥
٣١ـ س.پ، لا ٢٥١.
٣٢ـ س.پ، لا، ٢٥٨.
٣٣ـ س.پ، لا..١٤٧
٣٤ـ س.پ، لا، ٢٧٨.
٣٥ـــ د.ئازاد ئەحمەد مەحموود، بوونیاتی زمان لەشیعری هاوچەرخی کوردیدا ١٩٨٥-٢٠٠٥، ئەکادیمیای کوردی-هەولێر، ٢٠٠٥. لا ٥٠.
٣٦ـــ http://www.ensani.ir/fa/content/105/default.aspx .
٣٧ـــ د. محەمەد کەمال، نیهلیزم و.. لا ٥٧.
٣٨ـــ هایدیگەر، بوون و کات، لا ٢٥٩.
**** پێموایە نووسین نەوەندەو ناکرێت بە تێکست یان ناتێکست دابنرێت، نووسین نەوەندی جیاکردنەوەیە لەنێوان تێکست و ناتێکستدا، بەڵام لەبەر نەدۆزینەوەی وشەیەکی گونجاو هەندێکجار نووسین وەک ناتێکست دانراوە.
٣٩ـ س.پ، لا ٢٩٦.
٤٠ـ س.پ، لا، ٢٩٨.
٤١ـ س.پ، لا ٢٨٩.
٤٢ـ د.محەمەد کەمال، هایدیگەرو شێشەکی، لا ٦٧.
٤٣ـ س.پ، لا ٦٨.
٤٤ـ کەوانەی رامین جهانبگلو،http://www.agorapf.org/heidegger3.
٤٥ـــ دیوانی گۆران، محمدی مەلاکریم کۆیکردووەتەوەو ئامادەی کردووە،سەرجەمی بەرهەمەکانی-بەرگی یەکەم، لەبەباوکراوەی یەکێتی نووسەرانی کورد-چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد-بەغدا-١٩٨٠، لا.٣٨٠
٤٦ـــ بابەک ئەحمەدی، حەقیقەت و جوانی-وانەکانی فەلسەفەوجوانی،وەرگێڕانی مەسعود بابایی، دەزگای موکریان-هەولێر-٢٠٠٨، ٦٣٦.
٤٧ـ هایدیگەر، بوون و کات، لا، ١٣٧ .